

EUROPÉER | *nemzetközi
kapcsolatok*

Magyarország egyetlen egyetemisták által szerkesztett külügyi magazinja

BÖSZÖRMÉNYI NAGY GERGELY

**Törökország európai integrációjának hatásai a
transzatlanti kapcsolatrendszerre**

2 0 0 5

Böszörményi Nagy Gergely ezen tanulmánya a
2005. évi **XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia** *Társadalomtudományi*
Szekciójának

Nemzetközi Tanulmányok II. zsűrijében

2. helyezést ért el.

Konzulens:
Nagyné Dr. Rózsa Erzsébet
főiskolai docens (KJF)
TLI Külpolitikai Tanulmányok Központja

Törökország fejlődése és irányultsága minden bizonnyal különösen döntően fog hatni térségének jövőjére.

Zbigniew Brzezinski

Az Európai Unió Törökország felvételével széleskörű tiszteletre és hitelességre tehet szert, amellyel megerősítheti a puha erő politikáját világszerte.

Independent Commission on Turkey (GB)

Miközben az Egyesült Államok élénken közbenjár Törökország EU-csatlakozásáért, hamarosan maga is érezni fogja annak nem feltétlenül pozitív hatásait az amerikai érdekekre.

The Atlantic Council of the United States

Tartalom

Bevezetés

I. Törökország "kettős kötődésének" történeti háttere

1. A nyugati orientáció gyökerei és csatornái
2. Törökország a poszt-bipoláris korszakban
3. A csatlakozási tárgyalások transzatlanti előzményei

II. A kétoldalú gazdasági kapcsolatokra gyakorolt hatás

1. Törökország gazdasági kapcsolatainak rendszere
2. Az Európai Unió érdekei és Törökország érintettsége a térség energiapolitikájában
3. Az Egyesült Államok érdekei és Törökország érintettsége a térség energiapolitikájában

III. Az integráció hatásai a térséget érintő kül- és biztonságpolitikákra

1. Török elképzelések a közeljövő kül- és biztonságpolitikai stratégiáiról
2. Törökország szerepe az Egyesült Államok Közel-Kelet-politikai koncepcióiban
3. Az európai közösség Közel-Kelet politikája ma és távlatai a török csatlakozás után

Konklúzió

Bevezetés

Az *atatürki* Török Köztársaság a húszas évek óta alakítja demokratikus berendezkedését. 1952-től az NATO tagja, 1963-tól az Európai Közösség (ma EU) partnere – ma már hivatalos tagjelöltje. A hidegháború alatt ugyanakkor az Egyesült Államok megbízható stratégiai szövetségese volt a szovjet terjeszkedési törekvésekkel szemben, jelenleg pedig fontos szerepet tölt be a „terror ellen vívott globális háborúban”. Ankara szoros kapcsolatai a Nyugattal kezdettől fogva és mai napig két különböző szálon alakulnak: a török-amerikai és a török-európai viszony egymástól határozottan eltérő szempontok szerint ’működik’.

Kutatómunkám során arra kerestem választ, vajon Törökország, európai integrációjának előrehaladtával (immár intézményesen is európai országgént) milyen új kérdéseket vethet fel Európa és az Egyesült Államok viszonyában – elsősorban a nemzetközi politikai szerepvállalást és az egyre inkább kulcsfontosságú energiainport jövőjét figyelembe véve.

- Törökország gazdasági integrációja vajon milyen hatással lehet az Egyesült Államok ill. az Európai Unió energiapolitikájára az ilyen szempontból fokozatosan fölértékelődő Közel-Keleten és Közép-Ázsiában?
- Hatással lehet-e, s ha igen, hol és hogyan a Törökországgal kibővülő Európai Unió az Egyesült Államok Közel-Kelet- ill. Közép-Ázsia-koncepcióira?
- Hogyan alakulhat a belátható jövőben egy intézményesen is európai Törökország és a térségbeli érdekeit változatlanul képviselő Egyesült Államok viszonya?

A következőkben tehát azokat a tényezőket igyekszem számba venni, amelyek befolyásolhatják az integrálódó Törökország szerepét a belátható jövőben kialakuló világpolitikai erőterben. Egyaránt figyelembe véve a török, az amerikai és az európai szempontokat, minden esetben rávilágítva a vélemény- és érdekkülönbségekre, melyek akár a teljes transzatlanti kapcsolatrendszerre hatással lehetnek.

I. TÖRÖKORSZÁG "KETTŐS KÖTŐDÉSÉNEK" TÖRTÉNETI HÁTTERE

1. A nyugati orientáció gyökerei és csatornái

Az 1920 márciusában, Isztambult elhagyva immár Ankarában hivatalba lépő új török kormányzat elismerte és elfogadta az Oszmán Birodalom végleges felbomlását – így az arab tartományok elszakadását is. Az új állam végleges kereteit és szuverenitását az 1923-as Lausanne-i békeszerződésben rögzítették, majd ugyanezen év októberében kikiáltották a Török Köztársaságot. Ezt követően kerülhetett napirendre a nagy többség körében konszenzusnak örvendő nemzeti és polgári átalakulás programja – Mustafa Kemal irányításával.

Új Török Köztársaság

Kemal politikai programjának célját az európai centrumfejlődéshez való felzárkózásban fogalmazta meg. A nyugati minták egyértelművé tették ennek kulcsterületeit: a modernizációt, a politikai intézményrendszer reformját, és nem mellékesen a polgári szokásrendszer, a mentalitás hozzáigazítását az európai normákhoz. A program megvalósításának irányvonalait Kemal Köztársasági Néppártja hat irányelvben jelölte ki:

- a *republikanizmusban* (tehát a köztársaság megszilárdításában a monarchikus berendezkedés helyett)
- a *nacionalizmusban* (tehát a nemzeti elv érvényesítésében a birodalmival szemben)
- a *populárizmusban* (tehát a nyugati típusú népfellegelvény elvben)
- a *szekularizmusban* (tehát az állam és az egyház szétválasztásában, amit Kemal a legtöbb nyugati országban tapasztalhatónál erőteljesebben kívánt megvalósítani)
- az *etatizmusban* (tehát az erős állami kezdeményező szerepben, melyet elsősorban a reformok terén tartott szükségesnek)
- valamint a *revolucionizmusban* (tehát az átalakulás forradalmi jellegének és jelentőségének hangsúlyozásában).

Bár a reformfolyamatok célja az európai típusú berendezkedés meghonosítása volt, megvalósításuk nem nélkülözötte a diktatórikus elemeket. Mustafa Kemal mind politikai ellenzékét, mind a kurd kisebbség ellene irányuló lázadásait könyörtelenül elhallgattatta. A kormányzat 1924-ben eltörölte a kalifátust, és államosította az egyházi vagyon jelentős részét. 1928-ban törölték az alkotmányból az iszlám államvallás-jellegére vonatkozó kitélt. Megkezdődött a közoktatás átalakítása és kiterjesztése a társadalom szélesebb rétegeire: az 1920-as években a kormányzat az állami költségvetésnek mintegy 30%-át fordította iskoláztatásra. Nyugati mintára bevezetésre került a latin betűs írás és az európai időszámítás, valamint a vasárnap, mint munkaszüneti nap. 1926-ban svájci, német és olasz minta alapján új polgári, büntetőjogi és kereskedelmi törvénykönyv került bevezetésre. A többnejűség megszüntetése és a válás legalizálása után, 1934-től törvényben rögzítették a nők választójogát. A lakosság mintegy háromnegyedét kitevő parasztság segítésére a kormányzat eltörölte a tizedet és közel 1 millió hektár földet osztott szét a szegény földművesi réteg sorai között. 1924-től védővámok, adómentességek és más támogatások szolgálták a hazai ipar fejlesztését.

Bár a kemáli reformok sikeres keresztülvitele a térség más államaiban (így Perzsiában és Afganisztánban) is ambíciókat ébresztett, Törökország máig egyedülként volt képes megteremteni az új berendezkedés alapjait.

Új prioritások és nyugati orientáció a török külpolitikában

A török diplomácia sok tekintetben máig érvényes törekvései, tehát *a jószomszédi kapcsolatok megteremtése* és *a lehetséges semlegesség biztosítása* szintén az 1920-30-as években fogantak.

A jószomszédi kapcsolatokat megalapozandó Ankara kétoldalú megállapodásokban rendezte kapcsolatait Görögországgal, Irakkal és Iránnal – lemondva minden típusú területi követelésről szomszédaival szemben. A 30-as évek közepén Ankara kezdeményező szerepet vállalt a balkáni antant megkötésében, mellyel Törökország, Görögország, Románia és Jugoszlávia az olasz fasiszta expanzióval szemben kívánt közösen védekezni.

A nagyhatalmak közötti semlegesség érdekében 1921-ben Ankara először barátsági szerződést, majd 1925-ben semlegességi és megnehtámadási megállapodást kötött Szovjet-Oroszországgal. 1932-ben Törökország felvételt nyert a Népszövetség soraiba. 1939-ben - megőrizve semlegességét - Ankara kölcsönös segítségnyújtási szerződésre lépett Franciaországgal és Angliával. Ennek a második világháború alatt sem fordított hátat: a háború alatt Törökországot Nagy-Britannia látta el katonai felszereléssel és nyersanyaggal, majd Ankara a szövetségesek nyomására szakította meg kapcsolatait Berlinnel. 1945 februárjában, miután a török kormányzat célul fogalmazta meg az ország felvételét az ENSZ-be, ennek érdekében Törökország hadat üzent Németországnak, s így a háború győztesei közé került¹.

A második világháborút követően véglegessé vált Ankara szerepe a nyugati szövetségi rendszerben. Tagságához az ország önnön törekvéseinél is nagyobb mértékben járult hozzá a bipoláris átalakulás: a szovjet terjeszkedési törekvések kordában tartásához (t.i. 1945 után a Szovjetunió folyamatosan jogot követelt Törökországtól a Fekete-tengert a Földközi-tengerrel összekötő Dardanellák ellenőrzésében) az Egyesült Államoknak elengedhetetlen szüksége volt Törökországra, mint stratégiai szövetségesére. Így az európai kapcsolati háló után kialakultak Ankara és Washington együttműködésének keretei is – mely együttműködés jelentős részben elkülönült a török-európai kapcsolatokról. A szövetség a kezdetektől sikeresnek bizonyult: Moszkva többek között annak hatására mondott le iráni hatalmi törekvéseiről, hogy Washington deklarálta: szükség esetén azonnal védelmére kel Ankarának. Törökország európai és tengerentúli kapcsolatainak 'közös része' 1952-ben az ország NATO-tagságával intézményesült. Ankara, mint az Észak-Atlanti Szervezet második legjelentősebb haderejével rendelkező, kulcsfontosságú régióban elhelyezkedő tagállama, kezdettől fogva fontos és elkötelezett nyugati partnernek bizonyult. A hidegháború évtizedei alatt hadseregének 66%-át bocsátotta a szövetség rendelkezésére. A török területeket emellett az Egyesült Államok a Szovjetunió körül létrehozott támaszpontrendszer alapvető láncszemének tekintette, az ellátóbázisok pedig a térségben tartózkodó amerikai haderő (elsősorban a 6. flotta) ellátásában játszottak fontos szerepet. Bár a 60-as évek politikai eseményei (Ciprus függetlensége és sorozatos válságai, az amerikai hadihajók látogatásainak korlátozása, stb.) időlegesen lehűtötték Ankara NATO-szövetségeseihez fűződő kapcsolatait, mindez nem bizonyult valódi szakítópróbának. Törökország váltakozó kormányzatai, a brit és az amerikai szövetséges egyaránt hangsúlyos érdeküknek tekintették Ankara megtartását a szervezet rendszerében.

2. Törökország szerepe a poszt-bipoláris korszakban

A hidegháború befejeződését követően Törökország fontossága a nyugati stratégiákban csökkenni látszott. Ankara, mint független szereplőként igyekezett meghatározni magát, s értelmezte újra nemzetközi kapcsolatait. Ezzel párhuzamosan azonban Európa és az Egyesült Államok számára nagymértékben felértékelődött három terület, a Balkán, a Kaszpi régió és a Közel-Kelet jelentősége. Törökország újonnan megjelenő térségi érdekei (a régió államainak stabilizációja, a szabad piac kialakítása, stb.) jórészt megfeleltek a nyugati elképzeléseknek - ez pedig új szereppel ruházta fel Törökországot a térséget érintő koncepciókban: a regionális stabilitás és egyik forrása, és mint a nyugati érdekeknek megfelelő diplomácia képviselője lett. Az új helyzetben új érdekeit először az Egyesült Államok fogalmazta meg a részletekre is kiterjedően: Törökországot érdekeinek *sarkalatos pontjaként* említette².

Az első Öböl-háború során és az 1998-ban indított Sivtagi Róka hadműveletben egyaránt szerepet kaptak a törökországi bázisok, mint a légitámaszpontok indítóállomásai³. Washington Izrael térségi stabilitásának megteremtésében, ezzel párhuzamosan pedig Szíria, Irak és Irán fegyverkezésének megakadályozásában egyaránt szerepet szánt Ankarának – miközben egyértelművé vált, hogy Törökország széleskörű részvétele a közel-keleti problémákban letérítheti az országot az európai integráció útjáról. Európa jelentős része ugyanis – szemben az EU közel-keleti szerepvállalásának lehetőségével Ankarán keresztül - kezdettől fogva tart attól, hogy Törökország integrációja exportálná az unióba a térség diplomáciai és katonai konfliktusait⁴ (Törökország részvételéről a NATO balkáni misszióiban lásd: III. fejezet).

Az Egyesült Államok külpolitikájában a Clinton-érával hangsúlyossá váló demokrácia-export, mint regionális cél az arab térségben, új árnyalatot vitt a Törökországgal kapcsolatos elképzelésekbe. A demokratizálás koncepciója ugyanis immár amerikai részről is megkívánja Ankara Európai uniós csatlakozását, bizonyítékként annak, hogy muszlim ország megfelelő reformfolyamat útján integrálódhat a fejlett világba. Az Egyesült Államok (az ország hosszú távra történő nyugati elkötelezésén túl) tehát elsősorban ezen érdeke mentén vált Törökország Európai uniós csatlakozásának fő nemzetközi támogatójává, ami legutóbbi idők eseményei során nyilvánvalóvá vált a vezető európai politika számára is.

3. A csatlakozási tárgyalások transzatlanti előzményei

Semmi sem bizonyítja jobban Törökország európai integrációjának meghatározó erejét a transzatlanti viszonyban, minthogy az Európai Unió utolsó országjelentését (2004. október 6.), s a török csatlakozási tárgyalások jóváhagyásáról szóló döntést (2004. december) megelőző időben a kérdés szokatlan hevületű viták tárgya lett az Atlanti-óceán két partja közt. Az Egyesült Államok diplomáciájában és a tengerentúli külügyi szaksajtóban egyértelműen amerikai (tágabb értelemben atlanti) érdekként jelenik meg Törökország európai integrációja. A vezető EU-tagállamok jelentős része – már csak a közvetlen érintettség okán is - ennél árnyaltabban tekint a kérdésre, és nehezen viseli Washington nem titkolt nyomásgyakorlását.

Törökország és a második iraki konfliktus

A vitát meghatározta, de legalábbis új szempontokat világított meg a 2003. márciusában kezdődött második iraki háború. Rövidtávon azért, mert felhívta a figyelmet a transzatlanti szál sérülékenységére és ebben Törökország szerepére. Hosszú távon pedig azért, mert felvetette az

Európai Unió előtt álló, a Törökországgal szomszédos államokkal kapcsolatos kihívásokat és veszélyeket – Ankara integrációjának lehetséges következményeit.

A transzatlanti kapcsolati hálón első fázisban, az EU két meghatározó tagállamának, Franciaországnak és Németországnak az iraki hadműveletekkel való szembehelyezkedése, majd azoktól való távolmaradása való távolmaradása ejtett sebet⁵. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában 2003. februárjában folytatott vita során – melyben Törökország BT-tagság híján nem vett részt - mindkét képvisellel rendelkező, Törökországgal határos állam, Szíria és Bulgária is a békés megoldás mellett foglalt állást⁶. Ankara konkrét szerepével kapcsolatban ugyanekkor az Észak-Atlanti Szervezetben bontakozott ki vita, amikor az Egyesült Államok kezdeményezésére Törökország – mint NATO tagállam - Iraktól való védelme napirendre került. Washington kezdeményezte, hogy a NATO saját szövetségi fegyveres erőivel biztosítsa Törökország védelmét, mely javaslatot Franciaország, Németország és Belgium megvétózta – indoklásuk szerint azért, mert annak elfogadása elősegítette volna a háború megindítását⁷. A javaslat ennek ellenére – nem sokkal később – a NATO Védelmi Tervező Bizottságában elfogadásra került, azzal a kitételrel, hogy a Törökországba telepített fegyverek kizárólag védelmi célokat szolgálhatnak.

Az Egyesült Államok mintegy 16 milliárd dolláros segélyt ajánlott fel Ankarának, amennyiben hajlandó beleegyezni a területéről történő támadó hadműveletek indításába (mintegy 62,000 amerikai katona befogadására⁸). A török lakosság mintegy 90%-a és a politikai paletta jelentős része ellenezte az amerikai javaslat elfogadását, aminek eredményeképpen Törökország légterének átengedésén túl, nem vállalt szerepet a háború megindításában.

Ankara érdekei a második iraki konfliktus során már hosszú távú kérdéseket is érintenek, mint például a jövő európai határvidékét. Bár hadművelési kérésének elutasítását követően az Egyesült Államok megtiltotta Törökországnak, hogy – a konfliktusban megjelenő kurd önállósulási kísérletek meghiúsítása céljából - csapataival megjelenjen Észak-Irakban, Ankara továbbra is ragaszkodik a területen való érdekeinek érvényesítéséhez, s diplomáciáját ezek határozzák meg. Az Egyesült Államok 2003 szeptemberében 8,5 milliárd dolláros, tíz éves lejáratú kölcsönt folyósított Törökországnak, mellyel a hivatalos tájékoztatás szerint Washington kompenzálni kívánta az iraki konfliktus török gazdaságra gyakorolt kedvezőtlen hatását, illetve ösztönözni kívánta az ország további gazdasági reformjait⁹.

Törökország az új frontvonal?

Az Egyesült Államok és a '(támogatására) *hajlandók koalíciójának*' iraki szerepvállalása, az Iránnal és más arab államokkal szemben megfogalmazott, burkolt vagy nyílt fenyegetései az egyre elterjedtebb vélekedés szerint a Nyugat és az arab világ közötti konfliktussá szélesítették az USA és szövetségeseinek közel-keleti politikáját. A nagy többségében muszlim Törökország pedig – bár lépéseiben megpróbált kiegyensúlyozott politikát folytatni – nyugati szövetségesként kihívta az iszlám fundamentalizmus ellenszenvét.

2003. november 15-ét követően nagyszabású terrorhullám indult török és *törökországi nyugati* célpontok ellen. Az első merényletet (2003. november 15.) Isztambul két legnagyobb zsinagógája előtt követték el – mintegy 23 halálos áldozatot és csaknem 100 sebesültet eredményezve. A merényleteknek áldozatul esett városrész Isztambul zsidó, görög és amerikai közösségének ad otthont, így a támadások célcsoportjai utólag egyértelműek. A merényletek után öt nappal (2003. november 20.) újabb terrortámadás rázta meg Isztambult – ezúttal a brit konzulátus és a legnagyobb brit bank (HSBC) épületének tőszomszédságában. Az újabb merénylet 27 áldozata között volt maga a brit főkonzul is. Mindhárom merényletért az Al-

Kaidához kapcsolódó (vagy azzal korábban kapcsolatban álló) kelet-törökországi szélsőséges csoportok vállalták a felelősséget¹⁰.

A török miniszterelnök az eseménysorozatot követően leszögezte, hogy országa nem hátrál meg, és továbbra is vállalja szerepét a terrorizmus elleni küzdelemben. Kijelentette, hogy a terrorizmusnak nemzetközi alapjai vannak, s ezt a globális kapcsolatot csak nemzetközi erőfeszítéssel lehet felderíteni. A támadássorozat nemzetközi sajtója felhívta a figyelmet arra, hogy Ankara nyugati kötődése és integrációs szándéka az Európai Unióba, valamint Izraellel fenntartott kiegyensúlyozott kapcsolata bőséges okot szolgáltatnak arra, hogy Törökország váljon a 'civilizációs konfliktus' új frontvonalává¹¹.

2004. június 24-én, két nappal a NATO isztambuli csúcstalálkozójának kezdete előtt újabb – ezúttal kisebb erejű – merényletek történtek Törökországban: Isztambulban egy buszon, Ankarában pedig annál a szállodánál robbant pokolgép, amely később, a csúcstalálkozó ideje alatt az Egyesült Államok elnökének szállásául szolgált.

Európai és amerikai koncepciók – eltérő álláspontok

Annak ellenére, hogy Törökország a tengerentúli várakozásoknál kisebb mértékben járult hozzá az Egyesült Államok iraki hadműveleteinek segítéséhez, Ankara – talán Erdogan miniszterelnöknek a terror elleni küzdelem melletti, a merényletsorozatot követő újabb elköteleződésének is köszönhetően - megőrizte Washington erős politikai támogatását. 2004. június 26-28-ig Isztambulban tartotta éves csúcstalálkozóját az Észak-Atlanti Szervezet, melynek különös aktualitást adtak a szövetség intézményes távolmaradása az iraki konfliktustól, s az ezáltal is nyilvánvalóvá vált véleménykülönbségek az egységesülő Európa és az Egyesült Államok jövőbeli együttműködésére vonatkozóan. Az Irakkal kapcsolatos nézetütközések következményeként legalábbis lehült transzatlanti viszonyban ekkor jelent meg másodszer Ankara, mint nevesített szereplő. A csúcstalálkozó ideje alatt folytatott, legfelsőbb szintű amerikai-török tárgyalásokat követően George W. Bush elnök – a diplomáciában szokatlannak tetsző módon – felszólította az Európai Uniót, hogy tűzze ki Törökország csatlakozásának lehetséges dátumát¹². Ebben az időpontban az Európai Tanács még nem rendelkezett döntéssel arra vonatkozóan sem, hogy az EU megkezdje-e a csatlakozási tárgyalásokat Ankarával – így az amerikai elnök nyomatékos javaslata eredendően nem vezethetett a kérdésben érdemi vitához. A szokatlan felszólításra így "csupán" egy szintén szokatlan hangú válasznyilatkozat érkezett Washingtonba: Jacques Chirac francia államfő kijelentette, hogy az Egyesült Államok elnöke „ezúttal nem csak túl messzire ment, de olyan dologba avatkozott bele, amely egyáltalán nem tartozik rá”¹³. Nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a Fehér Ház közvetlen beleszólása a török integrációs folyamatba – legalábbis rövid távon - a kívánttal éppen ellenkező hatást eredményezett. Bush elnök felszólítását követően minden korábbinál jelentősebb számban láttak napvilágot a Törökország tagságát ellenző európai vélemények – melyek száma a 2004. októberi, utolsó török országjelentés és a csatlakozási tárgyalások megkezdéséről szóló decemberi döntés előtt azután tovább nőtt. Ezek számottevő része születhetett és született bevallottan abból a megfontolásból, hogy az európai politikai gondolkodás Törökország közeledésének elutasításával bizonyítsa függetlenségét az Egyesült Államok befolyásától ill. akaratától.

II. A KÉTOLDALÚ GAZDASÁGI KAPCSOLATOKRA GYAKOROLT HATÁS

1. Törökország gazdasági kapcsolatainak rendszere

Törökország földrajzi elhelyezkedése – minthogy Eurázsia ipari-kereskedelmi folyosóinak kereszteződésében fekszik – gazdasági politikáját is ennek megfelelő dimenziókba helyezi. Politikai kapcsolatainak rendszeréhez hasonlóan Törökország nemzetközi gazdasági szerepében is gyökeresen új fejezetet jelentett a Szovjetunió, a COMECON (Council of Mutual Economic Assistance) felbomlása, s ezáltal egy „új” Mediterráneum, Közel-Kelet, Közép-Ázsia és fekete-tengeri térség bekapcsolódása a térség gazdasági folyamataiba¹⁴.

Törökország regionális gazdasági együttműködései

A térségbeli regionális gazdasági együttműködési kereteinek kialakítása érdekében Törökország célul tűzte ki, hogy hagyományos bilaterális kapcsolati hálóját multilaterális kooperációvá alakítja át. Az együttműködésben Törökország, mint demokratikus és szabad piaci keretekkel rendelkező állam, a kezdetektől vezető szerepet vállal.

- *A Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés* (The Black Sea Economic Co-operation, BSEC) a 90-es években alakította ki intézményi és szabályozási kereteit, s 1999. óta mai formájában működik. A szervezetnek egyaránt tagja *Albánia, Örményország, Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Görögország, Moldova, Románia, Oroszország, Ukrajna és Törökország*. A BSEC külgazdasági kapacitása eléri az évi 300 milliárd dollárt, s jelentősége (többek között az olaj- és földgázexport terén, melyben az első Öböl-háború óta a második számú exportőr a világon) jogosulttá tette arra, hogy az ENSZ Közgyűlésében megfigyelői státuszt kapjon¹⁵.

- Törökország 1985. óta alapító tagként vesz részt az *ECO-együttműködésben* (Economic Cooperation Organization), mely a kezdeti *török-iráni-pakisztáni* partnerséget követően mára tíztagú, az alapító államokon kívül *Afganisztánt, Azerbajdzsánt, Kazahsztánt, Tádzsikisztánt, Türkmenisztánt és Üzbegisztánt* is soraiban tudó szervezetté nőtte ki magát. Az ECO céljaiként nevezi meg a tagállamok kapacitásának megteremtését a fenntartható fejlődés kereteire; a régió szerepének növelését a világgazdaságban; a gazdasági liberalizációt; a nemzetközi szervezetekkel történő együttműködést, valamint egyéb, regionális terveket¹⁶.

- Ankara regionális együttműködési hálójának további eleme az 1969-ben alakult, 56 tagot számláló *Iszlám Konferencia Szervezete*. Utóbbi a muszlim közösség érdekeinek érvényesítését és egyes nemzeti (politikai, gazdasági, szociális és kulturális) erőforrások egyesítését tekinti az egyesülés kiemelt céljának¹⁷. Az Iszlám Konferencia jelentősége Törökország számára elsősorban az arab államokkal folytatott politikai kapcsolatok elősegítésében áll.

Természetesen Törökország nem csak tranzitországgként, de mint önálló felvevőpiac is rászorul térségbeli importhálózatának további fejlesztésére. Törökország, amely 68 millió népességével a világ 17. legjelentősebb gazdasága: földgázszükséglete 2005-re eléri az évi 45 milliárd köbmétert, kőolaj-behozatala pedig 2010-ig az évi 22 millió tonnát¹⁸. Ezen igényeinek kielégítéséhez természetesen érdeke, hogy a nemzetközi piacon a számára lehetséges legfontosabb pozíciót foglalja el – tranzitországgként is. Ugyanakkor ezen szükségleteit várhatóan a jövőben is Oroszországból, Azerbajdzsánból, Iránból, Türkmenisztánból és

Kazahsztánból kívánja majd fedezni. Ezen országokban tehát érdeke a politikai stabilitás fennmaradása, márpedig ez – főként az utóbbi három esetében - előirányozza az amerikai (és az európai!) térségi politikához való török hozzáállást.

Törökország gazdasági kapcsolatai Európával és az Egyesült Államokkal

Ankara elsősorban gazdasági partnerének a kiszélesedett európai kontinenst tekinti, s vonatkozó politikáit ennek megfelelően alakítja. 1963-ban az Európai Gazdasági Közösség (EGK) első között a török kormánnyal írt alá társult tagsági megállapodást. Az 1994-es esseni EU-csúcs új politikai együttműködést irányzott előre a Dél-keleti régióval, így Törökországgal is, melynek az új alapokra helyezett gazdasági kapcsolatok is a részét képték (lásd: 2. alfejezet). Az 1995-ben indult, ún. *Barcelonai folyamat* közös euro-mediterrán térséget hozott létre (*EU, Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Palesztin területek, Libanon, Szíria, Törökország, Ciprus, Málta valamint megfigyelői státuszban Libanon*), mely az emberi jogi, politikai és biztonsági együttműködésen túl szabad piaci térséget és jelent. Ezt követően az Európai Unió az együttműködés egyes tagállamaival, elsőként pedig 1995-ban Törökországgal vámunióra lépett¹⁹. Ennek keretében bővültek az unió és Törökország közötti bilaterális kereskedelmi kapcsolatok – az európai gazdaság pedig hozzájárult a török piacgazdaság kialakításához és fejlesztéséhez (foreign direct investment; know how, stb.). Törökország ma már külkereskedelmének közel 70%-át az Európai Unióval folytatja, és az Európai Unió legjelentősebb külkereskedelmi partnerei közé sorolható. Ennek forrását a 65-70 milliós török fogyasztói tömeg, kereteit pedig a fent említett vámunió jelenti.

Bár Ankara a török-amerikai kereskedelemnek mintegy 4,5-szörösét folytatja²⁰ az Európai Unióval, a török gazdasági stratégia megállapítja, hogy Törökország (jelen esetben gazdasági) integrációja nem okoz krízist a török-amerikai és a transzatlanti kereskedelmi kapcsolatokban. Az erősebb európai gazdaság ugyanis a jelenleginél vonzóbb célponttá teheti Európát az amerikai beruházások számára. Ennél azonban jelentősebb szempontnak tűnik az Törökországnak az energiakereskedelemben betöltött növekvő szerepe.

Törökország szerepe a kőolaj- és földgázexport jövőjének tükrében

A Szovjetunió felbomlását követően új törekvések jelentkeztek a Kaszpi térség energiakészleteinek kiaknázása terén. Így Törökország, de Irán is részesülni kívánt a területén átszállított kőolajból. Törökország eredetileg a Bakutól Ceyhanig futó vezetéken tervezte az olaj szállítását, melynél azonban olcsóbb megoldásnak tűnt az iráni ill. az orosz javaslat is. Utóbbi Bakuból Groznijon keresztül kívánta megoldani a szállítást – ezen az ún. északi útvonalon, mely még a Szovjetunió fennállása alatt kiépült. Az orosz alternatív javaslat szerint az útvonal Törökországon át vezethetett volna, ám a török kormány – akkor még - a Boszporusz rendkívüli zsúfoltságára, a környezetszennyezés veszélyeire hivatkozva ezt a tervet elutasította. Irán kezdeményezését, mely egy iráni területeken áthúzódó, a Perzsa-öböl tartó vezetéken való szállítást irányzott elő, az Egyesült Államok kezdetektől és sikerrel vétőzta meg (valamint megtiltotta az Egyesült Államok-béli cégek számára az Iránnal történő olajkereskedelem minden formáját is). Ugyanakkor - elsősorban politikai problémáknak köszönhetően- az azeri-ceyhani vezeték építése sem kezdődhetett meg.

Törökország gazdasági felértékelődésének mind Európa, mind az Egyesült Államok számára fontos tényezője a kőolaj- és földgázexport-hálózat várható átalakulása. A jelenlegi számítások tükrében 2010 és 2015 között a közép-ázsiai térség, azon belül Kazahsztán és

Azerbajdzsán válhat a világ legfontosabb kőolajexportőrévé²¹. Ez egyrészt csökkentené Európa, az USA és valószínűleg Japán függését a közel-keleti olajkincstől, ugyanakkor újradefiniálná Törökország szerepét is. A közép-ázsiai kőolajexport rendszerének kialakításáig a tervek szerint sikerül megoldani ennek az olajnak a tengeri szállítását is: vagy Grúzián vagy egy földközi-tengeri török kikötőn keresztül. Így Törökország, mely maga nem olajkitermelő állam, mindenképpen új jelentőséget kap. Ugyanis ha a közép-ázsiai olaj a Fekete-tengeren keresztül érkezik az olaj a világpiacra, akkor is át kell haladnia tengerszorosokon, a Boszporuszon és a Dardanellákon²².

2. Az Európai Unió érdekei és Törökország érintettsége a térség energiapolitikájában

A 'közös európai energiapolitika' ún. Zöld Könyve, majd az azt megerősítő Fehér Könyv 1995-ben készült el²³. A Zöld Könyv Európát immár olyan „európai térségnek” nevezi, amelynek határai a kibővült Európai Unió túl is területeket foglalnak magukba. Ez elsősorban az importra szoruló EU olajbeszerzési politikájának fő termelőit, valamint a tranzitországokban lezajló fejleményeket jelenti – a már megépült és a jövőben megépítendő vezetéseket (utóbbiakra az unió számos esetben tett konkrét javaslatot az érintett régió felé, sőt egyes vizsgálatokat anyagilag is támogatott).

A tizenöt tagú Európai Unió tagállamainak összes kőolaj-felhasználása évente átlagosan mintegy 0,5%-os ütemben növekedett, s a jelenlegi növekedési ütem alapján 2020-ra érte volna el a 660 millió tonnát – ehhez azonban ma már hozzájönnek a 10 újonnan csatlakozott állam és a későbbiekben csatlakozók felhasználásai. Ezzel párhuzamosan az európai kőolaj-kitermelés mérséklődik. Az olajbehozatal növelése az unióban tehát stratégiai kérdéssé válik, melynek megválaszolásához a figyelem a Kaszpi térség és a Mediterráneum felé irányul. Az itt található energiaforrások az európai érdekeknek megfelelő kihasználásához olyan programok járulnak hozzá, mint az *INOGATE*, a *MEDA* és a *TRACECA*²⁴. Utóbbi Európa-Közép-Ázsia tengellyel a Fekete-tengeren, a Kaukázuson és a Kaszpi-tengeren átívelő szállítási hálózat létrehozását irányozza elő. Jelenleg Szupszából vezeték épül a törökországi Ceyhanba (a Földközi-tenger partjára), de ugyanide fog beérkezni a transzkaukázusi Baku – Tbiliszi – Ceyhan (BTC) – 2005-re elkészülő, 65 millió tonna éves kapacitással - rendelkező vezeték (Main Export Pipeline) is.

Az Európai Unió – gazdasági érdekeinek megfelelően - tudatosan erősíti politikai kapcsolatait a mediterrán térséggel. A 2003. májusi *Euro-Mediterrán Miniszteri Fórum* meghatározta a két övezet együttműködésének prioritásait energetikai téren is. Új vezetéseket kell építeni, amelyek lehetővé teszik az algériai, a líbiai, a szíriai, az iraki és a szaúd-arábiai olaj szállítását Egyiptomon, Törökországon, Libanonon és Marokkón keresztül. A szíriai és iraki olaj Európába való szállítására az Euro-Mediterrán Miniszteri Fórum a Törökországon keresztül való szállítását javasolja, a hagyományos közel-keleti szállítások bővítésére pedig a Szuez/SUMED komplexum egyiptomi végpontjaitól Törökország felé irányuló új szállítási kapcsolatot ajánlja a Földközi-tengeren keresztül.

Törökország törekszik a híd szerepére, mint a Kaszpi térség és Európa között elhelyezkedő tranzitország, és mint – felvevőképességének köszönhetően – a régió legnagyobb energiainportőre. Ankara az európai integrációjával szoros összefüggésben definiálja az energiapolitikában játszott jövőbeni szerepét, így a közös európai energiapolitika kialakításával, mint „helyszíni szereplő”, az Európai Unió a jelenleginél nagyobb mértékben szólhat majd bele a térség energiakincseivel történő kereskedelembe – akár az Egyesült

Államokkal, mint jelentős felvevőpiaccal szemben is. Jelenleg azonban még nem látszanak az esetleges érdekkülönbség pontos körvonalai: a Main Export Pipeline beruházást (lásd: fentebb) és a közeljövőre vonatkozó török terveket az Egyesült Államok aktívan támogatja.

3. Az Egyesült Államok gazdasági érdekei és Törökország érintettsége a térség energiapolitikájában

Bár az Egyesült Államok kőolaj-felhasználásának csaknem 70%-a a nyugati területeken található forrásokból²⁵ (így Mexikóból, Kanadából, Venezuelából és szövetségi államokból) származik (például a perzsa-öbölbeli országok részesedése az amerikai felhasználásban csupán mintegy 18%²⁶), Washington továbbra is ragaszkodik jelenlegi közel-keleti és valószínűsíthetően jövőbeli, közép-ázsiai energiaforrásaihoz, a térség energiapolitikájának ellenőrzéséhez. Ennek – fenti adatok ellenére – valószínű oka az, hogy az amerikai gazdaság kőolajimport-igénye dinamikusan növekszik (jelenleg szükségleteinek kb. felét, 2020-ra kétharmadát importból lesz kénytelen fedezni), ami kívánatossá teszi a világ kőolajtartalékai feletti amerikai stratégiai ellenőrzést. Közép-Ázsia felértékelődő szerepével – mind gazdaságilag, mind (és részben ebből következően) politikailag - természetesen Washington is tisztában van. Minden bizonnyal ennek tudható be két feltűnő jelenség: először is a volt Szovjetunióból kivált köztársaságokban – így Türkmenisztánban és Üzbegisztánban - jelentős pozíciókat szereztek amerikai olajcégek (pl. *ChevronTexaco*); másodsor a tizenöt poszt-szovjet államból immár kilenckben állomásozik állandó amerikai haderő.

Ennek ellenére a jelen és a közeljövő még minden bizonnyal a Közel-Keletet jelenti Amerika számára. Az USA jelenlegi legnagyobb térségbeli kőolaj-beszállítója, Szaúd-Arábia után Irak rendelkezik a világ második legnagyobb ismert kőolajtartalékával. Törökország, mint hosszútávú amerikai szövetséges, energiaexportot érintő koncepcióit egyelőre kész megfeleltetni az Egyesült Államoknak, ugyanakkor Washington – többek között Ankara mérsékelt részvételét követően a második iraki konfliktusban, és talán Törökország európai integrációjával számolva – felülvizsgálni látszik térségbeli energiapolitikájának rendszerét. A Kirkukból származó iraki export-kőolajat jelenleg Törökországon keresztül szállítják egy, a szír határ melletti kikötőbe. Az iraki olajexport újraszervezésének keretein belül azonban az Egyesült Államok előirányozta egy új kőolajvezeték megépítését, amely a kirkuki olajmezőkről Jordánián át vezetne Észak-Izraelbe. Az előzetes tervek szerint az iraki olajexport mintegy 40%-a juthatna így Moszulon és a jordán területeken át a zsidó államba. Az amerikai szándék komolyságát jelzi, hogy Washington költségbeclést is kért az 1948 előtt kiépített, az iraki függetlenségi háború után elhagyott Haifa-Moszul olajvezeték felújítására. A terv megvalósulása kétséget kizáróan lehűlést eredményezne a török-izraeli és valószínűsíthetően a török-amerikai viszonyban – amit az új vezeték tervére reagáló ankarai kormányzat azonnal egyértelművé is tett²⁷.

Könnyen lehet tehát, hogy Törökország európai integrációja során az Egyesült Államok más tranzitországot keres energiainportja számára. Az Európai Unió – Törökország csatlakozásával minden bizonnyal erősödő – kereskedelem- és energiapolitikájánál ugyanis kedvezőbb környezetet jelenthet egy harmadik ország – például Jordánia; Izrael – szerephez juttatása. Az ilyen irányú amerikai lépések egyértelmű következménye lenne a török-amerikai gazdasági kapcsolatok gyengülése és Törökország energiapolitikájának kizárólagos megfeleltetése az európai koncepcióknak.

III. AZ INTEGRÁCIÓ HATÁSAI A TÉRSÉGET ÉRINTŐ KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKÁKRA

1. Török elképzelések a közeljövő kül- és biztonságpolitikai stratégiáiról

Mindenekelőtt érdemes górcső alá vennünk Ankara kapcsolati hálóját a Balkán, a Közel-keleti térség, Közép-Ázsia és a Kaukázus más államaival. Törökország esetében speciális helyzetű nemzetközi szereplőről van szó, hiszen az ország a fenti térségek mindegyike esetében egyszerre jelent tényezőt. A jelenkori török diplomácia elsődleges prioritásként határozza meg a tágabb térség békéjéhez és stabilitásához való hozzájárulását. Ennek kulcsmozzanataként – többek között történelmi tapasztalataiból fakadóan - az arab országokkal történő folyamatos és szoros párbeszédet említi, melyhez a kilencvenes évek végétől kezdődően új konzultációs mechanizmusokat dolgoztak ki²⁸. A kezdeményezés részben sikeresnek mondható:

- hosszú kapcsolati vákuumot követően 2000-től újra legmagasabb szintű találkozókra kerül sor Törökország és Szíria között
- időtállóak tűnnek Ankara jószomszédi kapcsolatai és politikai együttműködése Jordániával és Egyiptommal
- Törökország az elsők között ismerte el a palesztin állam létjogosultságát, támogatta a Palesztin Hatóság reformfolyamatait, miközben a térség államai között egyedülként mindkét oldalról támogatott, szorosnak mondható viszonyt tart fenn Izraellel is.

Az izraeli-palesztin konfliktusban Törökország a "két állam" elképzelés támogatója – ugyanakkor soha nem ismerte el Jeruzsálemet Izrael kizárólagos fővárosának, s nem támogatta a város fizikai szeparációját sem. Ankara a kezdetektől támogatja az *Útiter*²⁹ stratégiáját és célkitűzéseit. Önmagára, mint a kérdés speciális helyzetű, ám egyértelműen az európai diplomáciai elképzeléseket támogató stabilizációs erőre tekint. Így várhatóan a jövőben zökkenőmentesen alkalmazkodhat a konfliktus ügyében kialakított uniós állásponthez.

A török-iráni kapcsolatok ellentmondásait jól jelzi, hogy honlapján a török külügyminisztérium az arab országokkal való török kooperációkban nem is említi Teheránt. Annak ellenére sem, hogy a kétoldalú viszonyt számos meghatározó kérdés kulcsfontosságúvá teszi mindkét fél számára. A bilaterális viszonyban elsődleges a kurdok ügye. Iránnak és Törökországnak közös érdeke, hogy a térségben ne jöjjön létre önálló kurd állam, illetve az is, hogy a sok szempontból szétaggolt Irak területi integritása megmaradjon. Ennek érdekében az első Öböl-háború folyamán Szíria, Irán és Törökország közös nyilatkozatokat(!) is megfogalmazott. Bár az Irak 2003-as koalíciós inváziójához nyújtott török segítség időlegesen lehűtötte Ankara és Teherán viszonyát, Törökország (amely immár fél évszázada a NATO tagja) nyugati orientációja és ennek megfelelő lépései nem jelentenek meglepetést Irán számára. Viszonyukban tartós változást az aktuális események ennek megfelelően nem eredményezhetnek – hangsúlyozottan nem a kétoldalú kapcsolatok kurd-kérdés jelentette prioritásában.

A Szíria és Törökország közötti viszonyban az utóbbi évtizedekben szinte kizárólagos szerep jutott a kurd kisebbség kérdésének. Az *Abdullah Öcalan* vezette Kurd Munkáspárt (PKK) egykor Szíriában rendezte be Törökországon kívüli legfontosabb stratégiai központját,

kihasználva a szíriai vezetés Törökország státuszának gyengítésére vonatkozóan megfogalmazott érdekeit. A kétoldalú viszony pattanásig feszülő állapotában hozott áttörést az – amerikai és orosz diplomáciai nyomásra megszületett - 1998-as szír-török megállapodás. Szíria bezáratta a PKK táborait saját területén, s ettől kezdve a kétoldalú kapcsolatok új generációjáról beszélhetünk – melyek azonban jelenleg még kezdeti stádiumban járnak, s nem rendelkeznek a politikai együttműködés kijelölt kereteivel.

Ankara Irak-politikáját is évtizedek óta alapvetően a kurd-kérdés pozicionálja. A mintegy 12 milliós törökországi kurd kisebbség eltökélt és időt álló szándéka, hogy a Törökországon belüli autonómia-kísérletek kudarca után a határ iraki oldalán (ahol szintén jelentős kurd kisebbség él) hozza létre saját államát. Minderről Törökország természetesen hallani sem akar. 1975-ben Irak biztosított a kurdok számára autonómiát, de ennek megvalósulását az iraki kormány és a kurd csapatok között továbbra is tartó fegyveres összetűzések megakadályozták. Ennek ellenére megmaradt a török félelem az önálló Kurdisztántól, és 1992-ben 20 ezer, 1995-ben pedig 35 ezer török katona nyomult be Irak északi részére a törekvések megakadályozására³⁰. Irak 2003-as amerikai megszállása fordulatot jelentett a kérdésben, hiszen a központi hatalom megszűntével a kurdok újfent elérkezettnek látták az időt az északi területeken autonómiájuk létrehozására. Törökország az iraki rendezés eddigi szakaszaiban és ezután is prioritásként tekint a kurd állam vagy autonómia létrejöttének megakadályozására. Ebben a kérdésben – az eddigi tapasztalatok alapján - akár az Egyesült Államokkal szemben is kitarat álláspontja mellett³¹.

A Dél-Kaukázussal kialakított kapcsolati rendszer fontosságát az ezen a területen áthaladó energiatranszport és a térségi stabilitás fogalmaival indokolja a török külpolitikai vezetés. Az ezirányú diplomáciai kapcsolatok mai kereteinek kialakítását 1991-től datálhatjuk, amikor Törökország az elsők között ismerte el a térség volt szovjet tagköztársaságainak függetlenségét. Grúzia esetében Ankara külön hangsúlyozza a politikai függetlenség fontosságát, utalva a sokáig fennálló orosz befolyásra. Török megfigyelők többször vettek részt Grúziában folytatott ENSZ-vizsgálatokban. A Tbiliszivel kapcsolatos török ideák szubjektivitását jellemzi, hogy Ankara hallgatólagosan támogatta a "bársonyos forradalom" során hatalmat szerzett Amerika-barát kormány székfoglalását.

Törökország a Balkán történelmi részének tekinti magát. A regionális kapcsolat fontosságát Ankara mellett, hogy a Balkánra mint Európa kapujára tekint, a terület jelentős török eredetű népességével magyarázza. Ugyanezen okokból Ankara indokoltan tartja, hogy a régió stabilitásának és tartós békéjének megteremtésében fontos szerepet játsszon – ahogyan erre lehetőségeihez mérten a kilencvenes években is törekedett (lásd: lentebb). Törökország együttműködő partner a Dél-Kelet-Európai Együttműködési Folyamatban (Southeastern European Cooperation Process, SEECP) és a Dél-Kelet-Európai Többszempoliségű Békefenntartó Erők (Multinational Peacekeeping Force for Southeastern Europe) kötelékében. A balkáni békefolyamatokban való török részvételnél problematikusabbnak mondható Ankara és Athén bilaterális viszonya. A két ország közötti viszony az 1950-es évek közepéig barátinak volt tekinthető, Ciprus kérdése és később Abdullah Öcalan görögországi tevékenysége azonban hosszú távon megrontotta a kétoldalú kapcsolatokat³². A diplomáciai kapcsolatok normalizálására 1999. júliusában tették meg az első lépéseket – melynek a bilaterális gyakorlaton túl széleskörű lehetőséget biztosított az, hogy mindkét állam a NATO tagja. Törökország a közelmúlt szerb-horvát és koszovói konfliktusai kapcsán nyilvánvalóvá tette, hogy jelentőségteljes szerepet kíván betölteni a Balkán békefolyamataiban. Ezen területek kapcsán erre – mint a vonatkozó nemzetközi együttműködések tagjának - lehetősége; Ciprus kérdésében pedig hosszú távú kötelezettsége van.

Közép-Ázsia országaival folytatott kapcsolatában Ankara mint fejlettebb, tapasztaltabb baráti állam igyekszik fellépni. A török diplomáciának célja a térség függetlenségüket elnyert

volt szovjet tagköztársaságainak politikai és gazdasági segítése a reformok terén, támogatásuk a nemzetközi közösségben valamint érdekeik érvényesítése során. Mindezen törekvésekben Ankara a jövőben is közvetítő szerepet kíván betölteni, hiszen az említett folyamatok a legtöbb területen még gyermekcipőben járnak. A kétoldalú kapcsolatok ennek megfelelően igen szorosak: jelzik ezt Törökország Közép-Ázsia államaiban magas létszámot foglalkoztató követségi intézményei és a gyakori legmagasabb szintű találkozók. Ankara szorgalmazza a régió országainak hozzájárulását a NATO Partnership for Peace programjához, és hangsúlyozza, hogy Közép-Ázsia országai új geopolitikai jelentőséget kapnak a 2001. szeptember 11. utáni világpolitikában. A szoros kétoldalú kapcsolatok kiépítése és gondozása egyértelműen jelzi, hogy Törökország tisztában van Kazahsztán, Üzbegisztán és a térség többi országának fokozatos felértékelődésével, mely politikai és gazdasági szinten (lásd: vonatkozó fejezet) egyaránt visszafordíthatatlan tendencia. Szoros kapcsolati rendszere ezen államokkal Ankara európai integrációjának így fontos tényezője lehet.

Törökország külpolitikája a nyugati orientációban

Törökország egyértelműen európai integrációjának előrehaladásával számol a következő években. Hivatalos (miniszteriális) külpolitikáját ennek megfelelően igyekszik meghatározni. A török kormányzat jövőbeni külpolitikai stratégiájában fontos szerepet szán a közös európai kül- és biztonságpolitikának (CFSP), melynek kialakításában külső (értsd: nem EU-tag) szövetséges. Ankara a jövőben ennek keretein belül kívánja meghatározni NATO-tagságának jelentőségét is, alapozva azt az Unió kialakítandó védelmi rendszere és a NATO közötti együttműködésre. Törökország - geopolitikai helyzetének és integrációs elkötelezettségének tudatában – a jövőben is logikátlannak tartaná kizárását a közös európai kül- és biztonságpolitikai koncepciók kialakításából³³.

Törökország elsőként a NATO-ban lelta meg intézményi kapcsolódását a Nyugathoz (1952). Ankara máig az Észak-Atlanti Szövetség elkötelezett tagja: a rendelkezésre bocsátott fegyveres erő méretét, a GDP-arányos haderőfejlesztést, a védelmi kiadásokat vizsgálva egyaránt a szervezet legmegbízhatóbb tagállamai közé sorolható³⁴. Hogy az elkötelezettség gyakorlati tény, mi sem bizonyítja jobban, minthogy Törökország jelentős erővel vett és vesz részt a balkáni IFOR, SFOR és KFOR valamint az afganisztáni ISAF misszióban, melynek nemzetközi parancsnokságát 2002 második felétől 2003 januárjáig vezette is. 2004 júniusában Isztambul adott otthont a NATO különösen fontos időszakban sorra kerülő csúcstalálkozójának³⁵.

Az erős atlanti elkötelezettség gyökerei egyértelműen a történelmi jelentőségű török-amerikai kapcsolatokról vezethetők le. Ankara Kemál Atatürk sorsfordító reformjait követően a lehető legszorosabb szövetségre törekedett a Nyugattal, melynek eredményeként (túl a NATO-tagságon) az Egyesült Államok legfőbb területi szövetségesévé vált a Szovjetunióval szemben. A hidegháború végével és a legutóbbi időkben a két ország közötti kapcsolat a hivatalos Ankara szerint is veszített intenzitásából és felhőtlenességéből, ám Törökország ma is mint demokratikus mintaképre tekint az Egyesült Államokra. A török vezetés a hivatalos vélekedésekben egyértelműen tartja, hogy az USA erős stratégiai szövetségese marad a térségben és a *nemzetközileg támogatott* terror elleni küzdelemben, miközben egyre előrébb lép az európai integrációban³⁶.

A török külpolitika számára nem kérdés, hogy geopolitikai helyzetét és kiváló hadászati, védelmi hagyományait felajánlja a Nyugat, és elsősorban a neki is helyet biztosító Európa számára. Nyílt titok, hogy Ankara a jövő meghatározó tényezőjévé kíván válni a térség stabilitásának és tartós békéjének megteremtésében, hovatovább mint „Eurázsia stratégiai központja”¹⁰. Egyes tervek előírásozzák Törökország törekvéseit az állandó tagság

megszerzésére az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Ennek első lépéseként Ankara bejelentette igényét a 2009-2010-es szakaszban elfoglalandó WEOG (Western European and Other States Group) képviselvek egy helyére³⁷.

2. Törökország szerepe az Egyesült Államok Közel-Kelet-politika koncepcióiban

A Török Köztársaságot a Közel-Kelet felől a közeljövő világpolitikai eseményeinek valószínűsíthetően meghatározó szereplői – Szíria, Irak, Irán – határolják. A kis-ázsiai térség és kiemelten ezen országok jövőbeli státuszát pedig talán mindenki másnál inkább befolyásolhatja az Egyesült Államok külpolitikája. Ebben a törekvésében Ankara jelenleg kulcsfontosságú partner: a térség egyetlen nyugati orientációjú, muszlim többségű államként történelmi szálak fűzik Washingtonhoz. Érdemes tehát számba venni az Egyesült Államok Törökország jövőbeli szerepével kapcsolatos hivatalos és tudományos elképzeléseit egyaránt.

Ankara 2001. szeptember 11. után vált ismét meghatározó partnerré a State Department számára. Washingtonnak biztos alap állt rendelkezésére, hogy újrapolitikálja az amerikai-török együttműködést, hiszen az Egyesült Államok a biztonságpolitikában továbbra is Törökország elsőszámú szövetségese, s a bilaterális partnerség a török lakosság körében is népszerűségnek örvend (bár a Bush-adminisztráció Törökországban is kevésbé népszerű, az Amerika-ellenesség így is elmarad a térség és Európa más államainak hasonló mutatóitól³⁸). Ankara már a globális terror-ellenes harc kezdetén, az afganisztáni hadműveletek megindításakor kulcsszerepet kapott (lásd: előző pontban). Bár a kurd-kérdés a második iraki háború során a kétoldalú viszony meghűlését eredményezte, hosszú távon nem rendíthette meg Ankara stratégiai szerepét az amerikai koncepciókban.

A katonai együttműködésen túl, az amerikai vezetés szerint Törökország, európai integrációjával, modell értékű utat jár be az arab államok között, bizonyítva az iszlám kompatibilitását a demokratikus berendezkedéssel. Ezt az utat a hivatalos Washington szerint mindkét oldalról bátorítani szükséges³⁹: egyrészt segíteni Törökország demokratizálódását, másrészt kedvezően befolyásolni az Európai Uniót Törökország befogadásának kérdésében⁴⁰.

Az arab modelldemokrácia létrejötte Törökország esetében már-már kézzel fogható valóság. Az ország kivételesen erős és fejlődő kapcsolatokat ápol a Nyugattal, miközben nem veszítette el az arab világ megbecsülését sem. Gazdasági és politikai fejlődését (melyeket az Egyesült Államok rendszerint egymást követő fázisoknak tekint⁴¹) az USA kész jelentős anyagi forrásokkal is támogatni⁴². Az Egyesült Államok hivatalosan nem számol a kétoldalú partnerség halványulásával Törökország európai integrációjából fakadóan. Ettől a tényezőtől eltekintve tehát tengerentúli források szerint az amerikai-török partnerség jövőjét az határozza majd meg, hogy a Közel-Kelet és az iszlám országok demokratizálása marad-e hosszútávú külpolitikai prioritás Washingtonban a XXI. században, illetve hogy rászorul-e hosszútávon az Egyesült Államok Törökországra gazdasági érdekeinek érvényesítése terén (lásd: vonatkozó fejezet).

Az Egyesült Államok diplomáciája mindenesetre számol azzal, hogy Törökország demokratikus fejlődése a térségben kifejtett hatásán keresztül döntően befolyásolja majd az amerikai érdekeket. Ennek megfelelően fontosnak tekinti, hogy a Kaukázust és déli szomszédait (Irak, Irán, Szíria) illetően Törökország megfontolt politikát alakítson ki⁴³.

A kormányzati forrásokon túl Ankara jövődöbeli szerepével számos jelentős befolyással rendelkező külpolitikai agytröszt is behatóan foglalkozik az Egyesült Államokban. Bár a 2001. szeptember 11-i eseményeket megelőzően sokuk a térség és Törökország leértékelődését jelezte előre⁴⁴, a ma megfogalmazott vélekedések nagyrészt egybevágóak a hivatalos deklarációkkal.

Törökország politikai felértékelődését a 2001. szeptember 11-i eseményekkel állítja párhuzamba a republikánus think-tank *Nixon Center* vonatkozó programja. Az anyag konzekvenciái szerint amellet, hogy az ország nagy tapasztalatokkal bír a más arab államokkal való kapcsolatok, ill. a terror elleni küzdelem terén, integrációja során és azt követően Ankara képes lehet egyesíteni a keleti és nyugati érdekeket, s szinte egyedülálló mértékben figyelembe venni az amerikai szempontokat. Ezáltal Törökország újra elnyerheti az igazán jelentős nemzetközi szereplő státuszát, melyben történelmi hagyományokkal rendelkezik⁴⁵.

Szintén lehetőségeket lát Ankara európai integrációjában a *National Interest*. A folyóirat több alkalommal rámutat arra, hogy Törökország közvetlenül Európa határaihoz hozza a kérdéses államokat, minek következtében az Uniónak „lehetősége lesz” a későbbiekben nagyobb támogatást nyújtani az Egyesült Államok szerepvállalásaihoz⁴⁶. Ebben a minőségben tehát már nem Törökország, hanem az Európai Unió válhat a térségbeli fő amerikai stratégiai partnerré.

Kevesebb alkalommal hangoztatott, ám annál jelentősebb amerikai szempont lehet a török-izraeli viszony beépülése az Európai Unió külpolitikájába. A New York-i *Külkapcsolatok Tanácsa* (Council on Foreign Relations) kutatója, *Helena Kane Finn* szerint a jövőben Törökország továbbra is fenntarthatná szoros kapcsolatait a zsidó állammal, együttműködve vele a térség stabilitásának érdekében, a régió egyedüli két demokratikus államaként⁴⁷. Törökország és Izrael alapvetően igen hasonló biztonsági problémákkal néz szembe, mint amilyen a fundamentalizmus, a terrorizmus, a kábítószer vagy szomszéd államok tömegpusztító fegyverei – emeli ki *Cevik Bir*, a török tábornoki kar volt parancsnoka a washingtoni *Policy Watch* magazinban. Egyetért *Kane Finn* meglátásával is, mely szerint a két állam közötti szoros együttműködés elősegítheti a térség stabilitását – szerinte oly módon, hogy meggyőzi a terrorizmust támogató országokat a visszakozásról⁴⁸. Szkeptikus ellenben a kétoldalú viszony jövőjét illetően a *Nixon Center* kutatási összegzése, tekintettel a kapcsolatok hangnemének és eseti érdekorientáltságának folyamatos változékonyságára⁴⁹. Az amerikai szkepticizmust támasztja alá, hogy Törökország tudatosan építi le 1996-ban kötött, egykor széleskörű katonai együttműködését Izraellel.

A török-izraeli viszony esetében minden bizonnyal reális megfontolásról van szó, amely egyszerre jelenthet előrelépést az Atlanti-óceán mindkét partján. A washingtoni kormányzat szempontjából azonban elsősorban addig lehet kedvező és segíthető a török-izraeli partnerség, amíg Ankara európai integrációja nem kerül előrehaladott állapotba. Ezt követően ugyanis Törökországnak Izraellel szemben is a közösség által kialakított politikát kell majd folytatnia, amelyet Washington jó eséllyel kevésbé tud befolyásolni. Ez már ma is létező tendencia, hiszen Ankara hivatalos partner az Európai Unió külpolitikai stratégiáinak meghatározásában (lásd: Törökország külpolitikája a nyugati orientációban alfejezet).

3. Az európai közösség Közel-Kelet-politikája ma és távlati Törökország integrációjának fényében

A közel-keleti térség – közelsége miatt - Európa számára tradicionálisan fontos kérdést, s - politikai állapota miatt - egyben bizonytalansági faktort jelent. Bár ez nem újdonság, a mai tendenciák erősítik ezen státuszokat. Alapvetően két okból: mindenek előtt Európa döntő mértékben függ a Közel-Keleten (és a későbbiekben várhatóan Közép-Ázsiából) beszerzett energiaforrásoktól (elsősorban a kőolajtól). Másrészt – s e fejezet témája ez - bővülésének fő irányáról van szó, s biztonságpolitikailag csak a térség stabilitását tekintheti céljának. Befolyása azonban messze elmarad a kívánalmaktól (a gyakran hangoztatott tézis, mely szerint az EU gazdaságilag nagyhatalom, politikailag törpe, fokozottan vonatkoztatható a Közel-Keleten játszott csekély szerepére). Az európai közösség mai Közel-Kelet-politikája az ENSZ-szerepvállalásának szorgalmazására, a multilateralizmusra és a kiegyensúlyozottságra emeli a hangsúlyt. Alapvető fontosságúnak nevezi a térséggel kialakítandó partnerségi viszonyt, melynek fő sarokkövei a politikai reform (kormányzás és emberi jogok) elősegítése; a gazdasági liberalizáció és együttműködés; valamint a konfliktus-megelőzés (terrorizmus elleni harc, tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása)⁵⁰. A közösség tehát megismétli és fenntartja utóbbi években képviselt álláspontját, melynek gyakorlati megvalósításához ugyanakkor nem rendelkezik megfelelő kondíciókkal.

Törökország az európai döntéshozatalban

Az európai külpolitika meghatározó tényezővel gazdagodik, amennyiben Törökország integrációs folyamatának eredményeként teljes jogú taggá válik. Felmerül tehát a kérdés, Ankara milyen koalíciókban érvényesítheti majd érdekeit (ill. Ankarát milyen érdekek érvényesítésében hívhatják segítségül) a különböző kérdésekben⁵¹.

Nyilvánvaló, hogy térségének más államaival kialakított (és várhatóan kialakítandó) konstruktív kapcsolatai a közép-ázsiai és a közel-keleti régió érdekvédelmévé tehetik Törökországot az Európai Unióban. Ez az EU térségi külgazdasági kapcsolataiban elsősorban esetleges gazdasági előnyök biztosítását jelentheti a térség államai számára – s ezáltal hozzájárulhat az említett régiók és Európa még szorosabb együttműködéséhez.

Másrészt Törökország (brit szempontból) kiváló tényezője lehet Nagy-Britannia Európa-koncepcióinak. Az európai integráció további elmélyítését (a politikai föderációt) egyre nyíltabban ellenző London érvelésének új alapot adhat a kulturális és vallási szempontból Európától jócskán különböző Törökország csatlakozása. A ma 70 milliós (két évtizeden belül akár 100 milliós) Törökországgal a "mély integráció" megvalósíthatósága legalábbis kétséges, így csatlakozása valószínűleg hozzájárulna a nemzetállami szint alapvető egységként való megmaradásához.

Más kérdésekben valószínűleg alkalmi koalíciókról beszélhetünk majd, melyek nem eredményeznek tartós tömbösödést Törökország és más európai államok között. A külpolitika terén fontos leszögeznünk, hogy Ankara még hosszú ideig minden bizonnyal a transzatlanti vonalat kívánja (és tudja) majd képviselni. Ebben éppen saját integrációjának elmélyülése hozhat változást, amennyiben azzal az Európai Unió új kül- és biztonságpolitikai minőségre tehet szert, mely hosszú távon kiegyenlítheti a nemzetközi szerepvállalásban ma jellemző alá-fölérendeltségi viszonyt az Egyesült Államok és Európa között.

Esélyek egy új európai külpolitikára

Az Európai Unió 2004 júniusában elfogadta alkotmányos szerződését. Az ezen (nem klasszikus, ám alaptörvénynek tekinthető) alkotmány körüli forrongó vita egyik sarokköve volt, hogy az egy olyan unió megteremtését szolgálja, amely gazdasági súlyához hasonló mértékű külpolitikai befolyást is képes kialakítani. Ennek fontossága vitathatatlan: a kontinens perifériáin és kevésbé határain túl Európa és a világ szempontjából is döntő jelentőségű konfliktusok zajlanak, melyek rendezésében az uniónak – Amerikával szemben - ez idáig méltatlanul kevés szerep jutott. Merőben új helyzetet eredményezhet azonban a Török Köztársaság uniós integrációja: amelynek időtálló szomszédsági kapcsolata, az arab világhoz és Izraelhez fűződő konstruktív viszonya a térség egyensúlyi tényezőjévé tehetik az Európai Uniót.

A jövő európai Közel-Kelet politikájának alapjául – a jelenlegi állás szerint – a *Közös Európai Kül- és Biztonságpolitika* (továbbiakban CFSP)⁵² szolgál majd. A CFSP (esetünkben lényeges) alapvető céljai között az európai érdekek megóvását; a tagállamok biztonságának erősítését; a nemzetközi biztonság fenntartását jelöli meg. A CFSP-ben a tagállamok kötelezik magukat az általános érdekekkel bíró kérdésekben való együttműködésre, nem csak külpolitikában, hanem a védelem- és biztonságpolitika terén is. Különösen fontos kérdés, hogy sikerül-e (a jövőben talán klasszikusan kötelező politikává váló) CFSP-vel minden esetben egyeztetnie álláspontját Törökországnak - amely az európai országok mindegyikénél összehasonlíthatatlanul jelentősebb geopolitikai helyzetben kerül el az Eurázsia jövőjét befolyásoló kérdésekben. Ez kétséget kizáróan a Közös Kül- és Biztonságpolitika sikerének egyik fontos sarokköve lesz, politikai hozadéka pedig döntő mértékben növelheti az Európai Unió nemzetközi politikai jelentőségét. Azon felül, hogy mindez gazdasági érdekeket szolgálna és – nem mellékesen - presztíznövekedést jelentene az unió számára, minden bizonnyal hozzájárulna egy szélesebb körben elfogadott nemzetközi szerepvállalás megvalósulásához is a Közel-Keleten (szemben az Egyesült Államok mai, sokat támadott dominanciájával, melyben az USA hiányát szenvedti az arab országokkal való szorosabb kapcsolatainak).

Konklúzió

Ankara igyekszik a lehetőségekhez képest a legnagyobb mértékben fenntartani pozitív gazdasági és politikai kapcsolatait Európával, az Egyesült Államokkal, Izraellel és a régió más államaival egyaránt, ám egyre világosabbá válik, hogy az ország számára az európai integráció kapcsolati téren is fontos változásokat jelent majd.

Az Európai Unió - amely a demográfiai értelemben kimagasló Törökország integrációja során minden bizonnyal megteremtheti az észszerű közös döntéshozatal kereteit – az eddigieknél sokkal jelentősebb mértékben nyerhet beleszólást a Kaukázus, a Közel-Kelet, a Kaszpi térség és Közép-Ázsia gazdasági és biztonságpolitikai kérdéseibe. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok veszíthet pozícióiból, illetőleg fenntarthatja azokat olyan eszközökkel, melyek tartós nézeteltéréseket eredményezhetnek a transzatlanti kapcsolatokban. Ilyen vitákra adhat okot az európai és amerikai részről egyaránt növekvő kőolaj-felhasználás biztosításának útvonala és kondíciói ill. az ebben való török/uniók érintettség, külpolitikai téren pedig maga a Közel-keleti válságövezet, melyben mint a térséggel közvetlenül határos erő, a Törökországgal kibővült Európai Unió az eddiginél nagyobb potenciállal dolgozhat majd érdekeinek érvényesítésén.

Washington diplomáciai lépései mind gazdasági, mind biztonságpolitikai téren alátámasztják: Törökország európai integrációjával új fejezet nyílhat a transzatlanti viszonyban. Az Egyesült Államok – miközben a Törökországgal bővülő európai közösséget elkerülő energiainport-útvonalokról gondolkodik – igyekszik megtartani és növelni ellenőrzőképességét Eurázsia energiapolitikailag kulcsfontosságú területei fölött; a nyugati berendezkedés helyi meghonosítására irányuló kísérleteivel pedig új amerikai érdekközvetítő pontok létrehozására tesz kísérletet. Erre a feladatra ugyanis – ellentétben a hidegháborúval – Törökország már nem tűnik alkalmasnak. Amennyiben pedig az európai közösség kihasználja Törökország jelentette politikai potenciálokat, utóbbi mondathoz azt is hozzátehetjük: sőt, egyáltalán nem az.

2004. november

SZAKIRODALOM / A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ ÖSSZEÁLLÍTÁSOK

Andor László, Tálás Péter, Valki László: Irak – Háborúra ítélve; Zrínyi Kiadó, Budapest 2004

The Atlantic Council of the United States: Turkey on the Threshold – Europe’s Decision and U.S. Interests; Policy Paper, August 2004

Brent Sasley: Turkey’s Energy Policy in the Post-cold war Era; Middle East Review of International Affairs, Vol.2, No.4. (December 1998), page 28.

Bülent Aras: Palestinian-Israeli Peace Process and Turkey; Novascience: NY, Commack, 1998
Oil and Geopolitics in the Kaspian Sea Basin; Praeger Publications, Westport, 1999

General Cevik Bir: Reflectrions on Turkish-Israeli Relations and Turkish Security,
Policywatch Magazine, 5 November, 1999

Council of The European Union: Presidency Conclusions; Brussels, 17 and 18 June 2004

David L. Phillips: Turkey’s Dreams of Accession; Foreign Affairs, September/October, 2004

Dr. Pálffy József, Novák Zoltán: Atlanti paktum; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1974

Ercan Özer: Foreign Economic Policy and Relations Of Turkey: The Regional Perspective;
Journal of International Affairs (Turkey), March-May 1997 Volume II – Number 1.

F.Stephen Larrabee, Ian O. Lesser: Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty; RAND
Corporation Publications, 2003

Flesch István: Atatürk és kora; Corvina Kiadó, Budapest 2003

Földeák Iván, Tüzes Károly (szerk): Az új amerikai adminisztráció külpolitikai elképzelései;
Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatala, 2001

Gazdag Ferenc: Az Európai Unió Közös kül- és biztonságpolitikája; Osiris Kiadó, Budapest
2003

Heather Grabble: When negotiations begin - the next phase in EU-Turkey relations; Centre for
European Reform, London, November 2004

Helena Kane Finn: The U.S. - Turkish Relationship: Blueprint for the Future; The National
Interest, April 22, 2003

Henry Kissinger: Korszakváltás az amerikai külpolitikában?; Panem-Grafo, Budapest 2002

Idris Bal (szerk): Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Era; BrownWalker Press, Boca
Raton, Florida 2004

Independent Commission on Turkey (GB): Turkey in Europe – More than a promise?; Report, September 2004

Former Turkish Minister of Foreign Affairs Ismail Cem: Turkish Foreign Policy – Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium; Turkish Policy Quarterly, Spring 2002

Joseph T. Siegle, Michael M. Weinstein and Morton H. Halperin: Why Democracies Excel; Foreign Affairs, September/October 2004

Nikolas Gvosdev: Advice and Responsibility; The National Interest, October 22. 2003

Israel and Turkey: A Troubled Partnership?; A publication of *The Nixon Center*, vol.10, No.16, 2003

N. Rózsa Erzsébet: A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája; Külügyi Szemle, II. évf. / 2003. 4. szám

Orbán Anita: Transzatlanti kapcsolatok – a NATO vége?; Külügyi Szemle, I. évf. / 2002. 4. szám

Robert S. Chace, Emily Hill and Paul Kennedy: Pivotal States and U.S. Strategy; Foreign Affairs, January/February, 1996

Ronald D. Asmus: A NATO kapunyitása; Zrínyi Kiadó, Budapest 2003

Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása; Európa Könyvkiadó, Budapest 2002

Szigetvári Tamás: Törökország és az Európai Unió ambivalens viszonya; MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest 1998

Uğur Ziyal: Re-conceptualization of Soft Security and Turkey's Civilian Contributors To International Security; Turkish Policy Quarterly, Summer 2004

Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktabla; Európa Könyvkiadó, Budapest 1999
1974

Vincze Hajnalka: Víziók és kontravíziók, avagy a transzatlanti kapcsolat alapvető ellentmondásairól; Külügyi Szemle, II. évf. / 2003. 4. szám

Yüksel Söylemez: Turkey and European Army; Turkish Foreign Policy Institute, 20 March 2001

C.I.A. World Factbook on Turkey - <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>

EU Relations with Turkey - <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/index.htm>

Figyelő - <http://www.fn.hu/index.php?id=109>

Index - <http://index.hu/politika/kulfold/irakdosszie/>

Origo - <http://www.origo.hu/irak/index.html>

Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs - <http://www.mfa.gov.tr>

The Economist Country Briefings / Turkey - <http://www.economist.com/countries/Turkey/>

Turkey Energy - <http://www.turkeyenergy.com/>

U.S. Government Papers on Turkey - <http://ankara.usembassy.gov/govrprts.htm>

World Energy Council - <http://www.worldenergy.org>

¹ Az 1920-30-as évek török történelméről lásd:

Flesch István: *Atatürk és kora*; Corvina Kiadó, Budapest 2003

Diószegi István - *20. Századi Egyetemes Történet I.*; Korona Kiadó, Budapest, 1999

² A „pivot state”, tehát a sarkalatos fontosságú állam kifejezést Törökországgal kapcsolatban elsőként *Robert S. Chace, Emily Hill és Paul Kennedy* alkalmazta a Clinton-kormányzat Irakkal szembeni politikája kapcsán, következő írásukban:

Pivotal States and U.S. Strategy; Foreign Affairs, January/February, 1996

- legutóbb pedig ugyanezen lap hasábjain volt olvasható a kifejezés, de már az Al-kaidával folytatott harcra vonatkozóan:

David L. Phillips – Turkey’s Dreams of Accession; Foreign Affairs, September/October 2004

³ A török bázisok elhelyezkedése és jelentőségük az első Öböl-háborúban

forrás: <http://media.maps101.com/SUB/HGIFS/WRLH072-H.gif>

⁴ Törökország hidegháború utáni helyzetéről és szerepéről az Egyesült Államok valamint az Európai unió elképzeléseiben lásd: *F. Stephen Larrabee, Ian O. Lesser: Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty / Chapter one*; RAND Corporation, 2003 <http://www.rand.org/publications/MR/MR1612/>

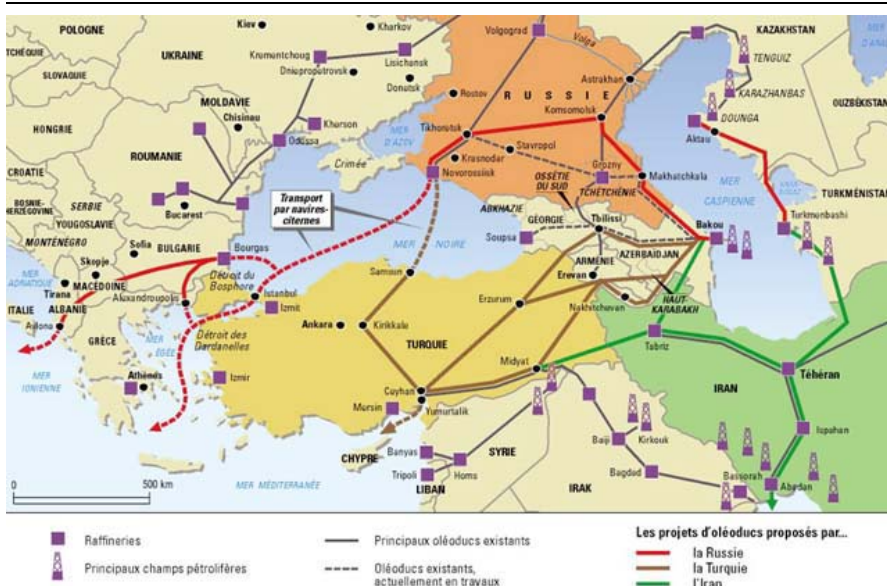
⁵ *Olajmezők lovagjai – háborús készülődés Irak ellen*; Figyelő, 2003. Február 6. <http://www.fn.hu/cikk.php?id=64&cid=53605>

⁶ u.o.

⁷ <http://www.origo.hu/irak/20030314konfliktus.html>

⁸ u.o.

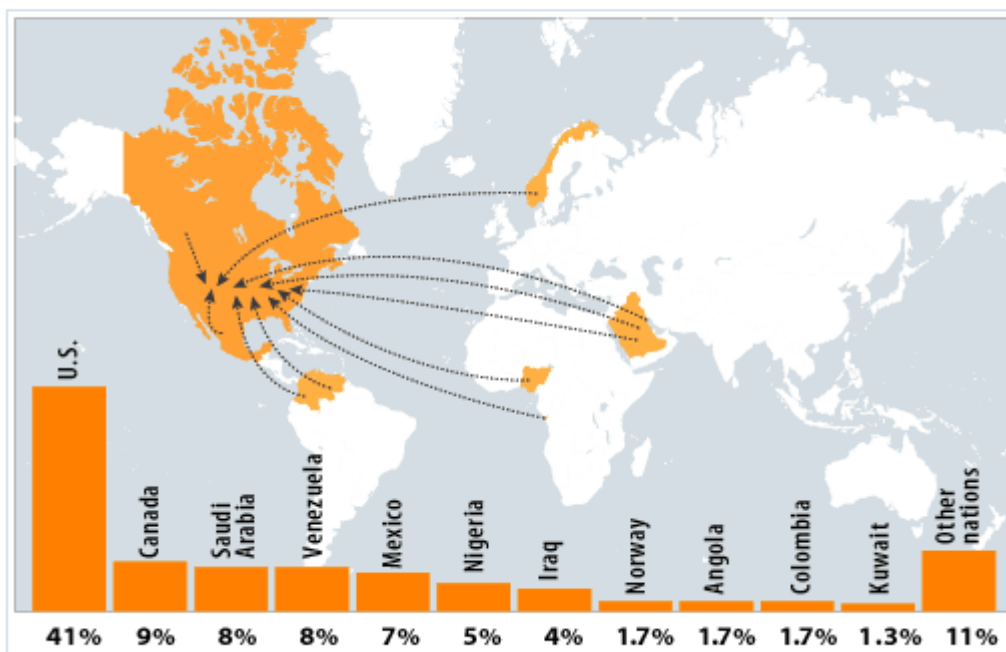
- ⁹ 8,5 milliárdos kölcsönt kap Törökország az USA-tól; Figyelő, 2003. szeptember 22.
<http://www.fn.hu/cikk.php?id=3&cid=66862>
- ¹⁰ *Robbanás Isztambulban*; Magyar Hírlap, 2003. november 16.
http://www.magyarhirlap.hu/Archivum_cikk.php?cikk=75201&archiv=1&next=10
Isztambul: öngyilkos merénylet brit célpontok ellen; Magyar Hírlap, november 21.
http://www.magyarhirlap.hu/Archivum_cikk.php?cikk=75483&archiv=1&next=10
- ¹¹ *Terror: Törökország lett a frontvonal*; Népszabadság, 2003. november 17.
<http://www.nol.hu/cikk/135394/>
- ¹² <http://index.hu/politika/kulhitek/?main:2004.06.27&183757>
A tárgyalásokról és az amerikai álláspontról lásd még:
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/06/20040629-4.html>
- ¹³ <http://www.bruxinfo.hu/cgi-bin/writeeu.cgi?filename=/20040628/rovat15/cikk389.html>
- ¹⁴ Az átalakuló török gazdasági kapcsolatokról lásd:
Ercan Özer: Foreign Economic Policy and Relations Of Turkey: The Regional Perspective, Journal of International Affairs (Turkey), March-May 1997 Volume II – Number 1
<http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/111/111-12.html>
- ¹⁵ A BSEC mutatóiról lásd:
http://www.bsec.gov.tr/discover_.htm
- ¹⁶ Az ECO szervezetéről lásd:
<http://www.ecosecretariat.org/>
- ¹⁷ Az OIC-ről részletesebben lásd:
<http://www.oic-oci.org/>
- ¹⁸ Az adatokról és a tendenciákról részleteiben lásd:
Brent Sasley: Turkey's Energy Policy in the Post-cold war Era; Middle East Review of International Affairs, Vol. 2, No. 4. (December 1998), page 28.
Törökország energiapolitikai helyzete és ilyen irányú nemzetközi kapcsolatai:
http://www.worldenergy.org/wec-geis/publications/default/tech_papers/17th_congress/1_3_13.asp#Heading2
- ¹⁹ Az Euro-Mediterrán Partnerség szabad piaci térségéről lásd:
http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/free_trade_area.htm
- ²⁰ forrás:
OECD, Statistiques mensuelles du commerce international; 2001 november.
- ²¹ Azerbajdzsán olajkészletei partmentiek, a kazah és a türkmén olajmezők 30–40%-a part közeli; a régió bizonyítható összkészlete mintegy 18–35 milliárd hordó. A becsült teljes készlet ennél több, 252–270 milliárd hordó. A legnagyobb készletek Azerbajdzsán és Kazahsztán alatt húzódnak. De a Kaszpi régió természetes gázokban is bővelkedik, készleteit minimálisan 236–337 trillió köblábra (1 köbláb = 28,3 l) tartják. Forrás: *A Kaszpi-tengeri olaj szállítása és a régió stabilizálása*; Kisebbségkutatás, 12. Évf. 2003. 1. szám
- ²² A folyamattal kapcsolatos várakozásokról lásd a MOL szakértőjének álláspontját:
Olajon múló világ; Heti Válasz, IV/35, 2004. Augusztus 26.
- ²³ Az európai energiapolitikáról részleteiben lásd:
<http://www.f-e-e.org/upload/ft-PresidenciesPolicies.htm>
- A Közép-ázsiai kőolajexport tervezett útvonalai

²⁴ INOGATE: <http://www.inogate.org>; http://www.tacism.org/Inogate/inogate_tab.htm
 MEDA: http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda.htm
 TRACECA: <http://www.traceca-org.org/>

²⁵ Az Egyesült Államok elmúlt évekbeli kőolajexportjának fő forrásai a behozatal mennyisége szerint (forrás: <http://www.pbs.org>)

Where Does U.S. Oil Come From?

²⁶ forrás: <http://www.census.gov/foreign-trade/www/>

²⁷ <http://index.hu/politika/kulfold/irloi10825/>

Fontos megjegyeznünk azonban, hogy az új vezeték megépítése nagymértékben függ az izraeli-palesztin konfliktustól. A vezeték minden bizonnyal Jordánia és Izrael palesztinok lakta vidékein is át kellene vezetni, amely a vezeték ellen elkövetett incidenseket, annak sorozatos felrobbantását eredményezheti. A palesztin kérdés rendezéséig így ez az új útvonal-terv jelentős kockázati tényezőt hordoz magában, mellyel Washington is tisztában van.

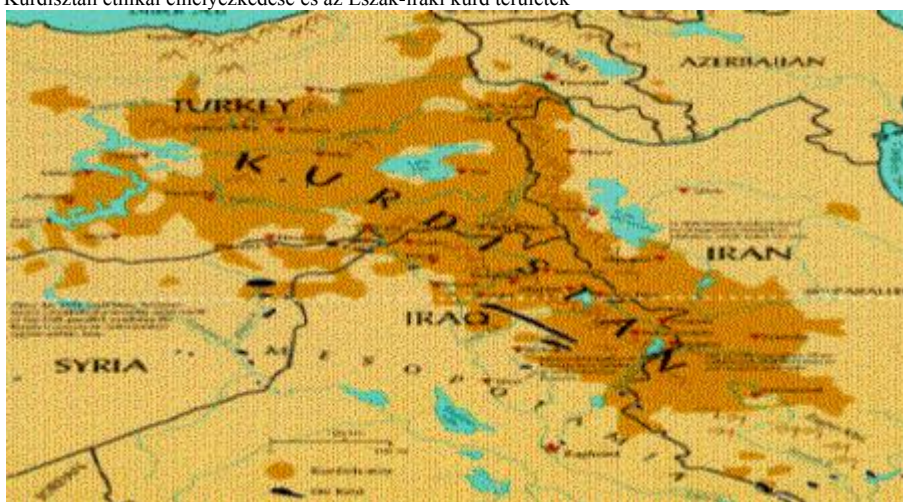
28 A Török Köztársaság Külügyminisztériumának hivatalos politikája a Közel-keleti térségben
<http://www.mfa.gov.tr/grupa/ai/middleeast.default.htm>

29 Az Útiterről részletesen:

<http://www.globalpolicy.org/security/issues/israel-palestine/peace/roadindex.htm>

Törökország az izraeli-palesztin konfliktusban elfoglalt pozíciójával párhuzamosan vélhetően hozzájárul Izrael édesvíz-ellátásához is, páncélos és légi harcászati eszközök fejében.

30 Kurdisztán etnikai elhelyezkedése és az Észak-iraki kurd területek

31 Törökország szomszédi szerepe a második iraki háborúban

<http://www.origo.hu/irak/20030319torokorszag.html>

- ³² Cipruson jelentős – a lakosság mintegy 18%-át kitevő - török kisebbség él. A szigeten szerveződött gerillahadsereg a '30-as évektől igyekezett elérni a britek távozását – sikertelenül. A második világháborút követően Ciprus az Egyesült Államok ellenőrzése alá került, így felvetődött a brit hadsereg távozásának lehetősége. Ez azonban félelmet ébresztett a brit közigazgatásban bízó török kisebbség körében, mely a váltás következményeként a nemkívánt kisebbség szerepétől tartott. Az angol haderő marasztalása okán váltak tartósan a görög gerillacsapatok céltáblájává. A két anyaország sem maradhatott távol a problémától, szerepvállalásuk azonban megrontotta korábbi jó viszonyukat. 1974-ben Cipruson bekövetkezett görög puccs után Törökország attól való félelmében, hogy ez nem más, mint a Görögországgal való egyesülés előkészítése, csapatokat küldött a szigetre. A terület északi részét tehát török csapatok ellenőrizték, és ellenőrzik ma is. Cipruson gyorsan bekövetkezett a lakosságcsere: a görög népesség sietett elhagyni a törökök által elfoglalt területet, helyükre viszont betelepültek a másik népcsoport tagjai. 2004. május elsejétől csupán az etnikailag megosztott Ciprus görög része csatlakozott az Európai Unióhoz.. A ciprusi kérdésben kialakult diplomáciai frontvonalak a következő módon írhatóak le: Törökország mellett áll Albánia és Macedónia, Görögország mellett pedig Szerbia és külső hatalomként Oroszország.

Ciprus katonai megosztottsága és katonai ellenőrzése

forrás: The Guardian

http://image.guardian.co.uk/sys-images/Guardian/Pix/maps_and_graphs/2001/07/04/cyprus_map2.gif

- ³³ <http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/secure.htm>
Törökország szerepéről a jövő európai biztonságpolitikájában:
Yüksel Söylemez: Turkey and European Army; Turkish Foreign Policy Institute, 20 March 2001 (www.foreignpolicy.org.tr)
- ³⁴ forrás: *NATO Review* – Spring-Summer 2000
- ³⁵ A NATO hivatalos dokumentumai a 2004. június 28-29-i isztambuli csúcstalálkozóról
<http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/home.htm>
- ³⁶ <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ab/default.htm>
- ³⁷ Former Turkish Minister of Foreign Affairs *Ismail Cem: Turkish Foreign Policy – Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium; Turkish Policy Quarterly*, Spring 2002
Uğur Ziyal: Re-conceptualization of Soft Security and Turkey's Civilian Contributors To International Security; Turkish Policy Quarterly, Summer 2004
- ³⁸ <http://www.dailiyutahchronicle.com/news/2003/09/24/News/Prof-Analyzes.U.Turkey.Relationship-474164.shtml>
- ³⁹ Az Egyesült Államok Képviselőháza Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának beszámolója az amerikai-török kapcsolatok jövőjéről folytatott vitáról:
http://www.house.gov/international_relations/108/ber100103.htm
- ⁴⁰ <http://index.hu/politika/kulhitek/?main:2004.06.27&183757>
- ⁴¹ A „first developing, second democracy” támogatási politikáról:
Joseph T. Siegle, Michael M. Weinstein and Morton H. Halperin: Why Democracies Excel; Foreign Affairs, September/October 2004
- ⁴² <http://www.fn.hu/cikk.php?id=3&cid=66862>
- ⁴³ <http://www.odci.gov/cia/reports/globaltrends2015/index.html>

- ⁴⁴ Samuel P. Huntington *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című művében a következőket írja:
„... a Nyugat szemében Törökország ma már kevésbé hasznos bástya, ... szerepe inkább arra szűkül, hogy –mint az Öböl-háború idején is társ legyen a délről jövő, kisebb fenyegetések elhárításában.”
- ⁴⁶ *Nikolas Gvosdev: Advice and Responsibility*; The National Interest, October 22, 2003
<http://www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol2Issue47/Vol2Issue47RealistPFV.html>
- ⁴⁷ *Helena Kane Finn: The U.S. - Turkish Relationship: Blueprint for the Future*, The National Interest, April 22, 2003
<http://www.inthenationalinterest.com/Articles/Vol2Issue27/Vol2Issue27Finn.html>
- ⁴⁸ *General Cevik Bir: Reflectrions on Turkish-Israeli Relations and Turkish Security*, Policywatch Magazine, 5 November, 1999
<http://www.washingtoninstitute.org/watch/Policywatch/policywatch1999/422.htm>
- ⁴⁹ *Israel and Turkey: A Troubled Partnership?*; A publication of The Nixon Center, vol.10, No.16, 2003
- ⁵⁰ Lásd részletesen:
The European Council – Presidency Conclusions, Brussels, 17 and 18 June 2004
- ⁵¹ Az Európai Unió működési elvének megfelelően nem állandó koalíciókról, hanem az adott kérdésben meghatározott érdekeknek megfelelő együttműködésekről lehet szó.
- ⁵² Az európai Közös Kül- és Biztonságpolitikáról részleteiben lásd:
Gazdag Ferenc: *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*; Osiris Kiadó, Budapest 2003
Továbbá:
http://europa.eu.int/comm/external_relations/cfsp/intro/
-